

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 6 (2018)

O ravnopravnosti i nediskriminaciji

**KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI**

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

**Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments**

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Anđela Radovanović

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Cilj ovog Opšteg komentara je da pojašni obaveze država potpisnica u vezi s nediskriminacijom i ravnopravnošću utemeljene u členu 5 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
2. Komitet je zabrinut jer se zakoni i politike država potpisnica i dalje baziraju na milosrdnom i/ili medicinskom modelu pristupa invaliditetu, uprkos nekompatibilnosti tih modela s Konvencijom. Uporna upotreba ovih paradigmi ne uspijeva da prepozna osobe s invaliditetom kao potpune subjekte prava i kao nosioce prava. Pored toga, Komitet primjećuje da naponi država potpisnica za prevazilaženje barijera u stavovima prema invaliditetu nijesu dovoljni. Primjeri obuhvataju trajne i ponižavajuće stereotipe, stigmatizaciju, kao i predrasude o osobama s invaliditetom kao teretu za društvo. Kao odgovor, od presudnog je značaja da osobe s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, imaju centralnu ulogu u razvoju pravnih i političkih reformi.
3. Proširivanje antidiskriminacionih zakona i okvira ljudskih prava dovelo je do povećane zaštite prava osoba s invaliditetom u mnogim državama potpisnicama. I pored toga, zakoni i regulatorni okviri često su i dalje nesavršeni, nepotpuni ili nedjelotvorni ili, pak, odražavaju neadekvatno razumijevanje pristupa invaliditetu zasnovanog na ljudskim pravima. Mnogi nacionalni zakoni i politike zadržavaju isključenost i izolaciju, kao i diskriminaciju i nasilje prema osobama s invaliditetom. Njima često nedostaje prepoznavanje višestruke i interseksijske diskriminacije ili diskriminacije po osnovu povezanosti; oni ne priznaju da uskraćivanje razumnih adaptacija predstavlja diskriminaciju i nedostaju im djelotvorni mehanizmi pravnog obeštećenja i reparacije. Takvi zakoni i politike često se ne smatraju diskriminacijom po osnovu invaliditeta zato što za njih postoji opravdanje da štite ili vode brigu o osobama s invaliditetom ili da su u njihovom interesu.

II Ravnopravnost i nediskriminacija osoba s invaliditetom u međunarodnom pravu

4. Ravnopravnost i nediskriminacija su među temeljnim principima i pravima u međunarodnom pravnom okviru ljudskih prava. Zato što su međusobno povezani s ljudskim dostojanstvom, oni predstavljaju temelje svih ljudskih prava. U članovima 1 i 2, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima predviđa da se svi ljudi rađaju slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima, te osuđuje diskriminaciju po neiscrpnom broju osnova.
5. Ravnopravnost i nediskriminacija su u osnovi svih sporazuma o ljudskim pravima. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima zabranjuju diskriminaciju po otvorenoj listi osnova iz koje je proistekao član 5 Konvencije. Sve konvencije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima^[1] imaju za cilj da uspostave ravnopravnost i ukinu diskriminaciju, a sadrže odredbe o ravnopravnosti i nediskriminaciji. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom uzela je u obzir iskustva iz ostalih konvencija, pa njeni principi ravnopravnosti i nediskriminacije predstavljaju dalji razvoj tradicije i pristupa Ujedinjenih nacija.
6. Termin „dostojanstvo“ javlja se u Konvenciji češće nego u bilo kojoj drugoj konvenciji Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima. Nalazi se u preambuli, u kojoj se države potpisnice pozivaju na Povelju Ujedinjenih nacija i njene principe koji prepoznaju urođeno dostojanstvo i vrijednost, kao i jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske porodice kao temelj slobode, pravde i mira u svijetu.

---

1 Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije; Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; Konvencija o pravima djeteta; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i Međunarodna konvencija za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka.

7. Ravnopravnost i nediskriminacija su u središnjem dijelu Konvencije i dosljedno se pominju u svim suštinskim članovima, uz ponovljenu upotrebu riječi „na jednakoj osnovi s drugima“, koja povezuje sva osnovna prava Konvencije s principom nediskriminacije. Dostojanstvo, integritet i ravnopravnost ličnosti uskraćene su onima sa stvarnim ili percipiranim oštećenjima. Diskriminacija se javljala i dalje se javlja, u brutalnim oblicima kao što su prisilna sistematska sterilizacija i medicinske ili hormonski zasnovane intervencije (npr. lobotomija ili Ešli tretman), prisilno davanje lijekova i elektrošokovi, sputavanje, sistematsko ubijanje pod oznakom „eutanzija“, prinudni i asistirani abortusi, uskraćivanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, sakaćenje i prodaja dijelova tijela, naročito kad se radi o osobama s albinizmom.

III Model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i inkluzivna ravnopravnost

8. Pojedinačni ili medicinski modeli pristupa invaliditetu sprečavaju primjenu principa ravnopravnosti na osobe s invaliditetom. Prema medicinskom modelu pristupa invaliditetu, osobe s invaliditetom nijesu priznate kao nosioci prava, već su „svedeni“ na njihova oštećenja. Prema ovim modelima, diskriminatorni ili različiti tretman i isključivanje osoba s invaliditetom smatraju se normom i legitimizuju se medicinski orijentisanim pristupom invaliditetu kao nesposobnosti. Pojedinačni ili medicinski model pristupa upotrijebljeni su za određivanje prvih međunarodnih zakona i politika u vezi s invaliditetom, čak i poslije prvih pokušaja da se primijeni koncept ravnopravnosti na kontekst invaliditeta. Deklaracija o pravima mentalno retardiranih osoba (1971) i Deklaracija o pravima invalidnih osoba (1975) bili su prvi instrumenti o ljudskim pravima koji su sadržali odredbe o ravnopravnosti i nediskriminaciji za osobe s invaliditetom. Iako su ovi prvi instrumenti tzv. mekog prava o ljudskim pravima utabali put za princip ravnopravnosti u odnosu prema invaliditetu, oni su se i dalje zasnivali na medicinskom modelu pristupa invaliditetu jer se oštećenje smatralo legitimnim osnovom za ograničavanje ili uskraćivanje prava. Oni takođe sadrže jezik koji se sada smatra neprikladnim ili zastarjelim. Naredni korak preduzet je 1993. usvajanjem Standardnih pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, koja su „jednakost mogućnosti“ proglasila fundamentalnim konceptom politika i zakona u oblasti invaliditeta.

9. Model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima prepoznaje invaliditet kao društveni konstrukt, pa se oštećenja ne smiju uzimati kao legitimni osnov za uskraćivanje ili ograničavanje ljudskih prava. On potvrđuje da je invaliditet jedan od nekoliko slojeva identiteta. Stoga zakoni i politike o invalidnosti moraju da uzmu u obzir raznolikost osoba s invaliditetom. Ovaj model takođe priznaje da su ljudska prava međuzavisna, povezana i nerazdvojiva.

10. Izjednačavanje mogućnosti kao opšti princip Konvencije u članu 3 bilježi značajan razvoj od formalnog modela ravnopravnosti do suštinskog modela ravnopravnosti. Formalna ravnopravnost teži da se izbori s direktnom diskriminacijom tretirajući osobe u sličnoj situaciji na sličan način. Ona može da pomogne u borbi protiv negativnih stereotipa i predrasuda, ali ne može da ponudi rješenja za „dilemu o razlici“ jer ne razmatra i ne prihvata razlike među ljudskim bićima. Suštinska ravnopravnost, nasuprot tome, takođe teži da se suprotstavi strukturnoj i indirektnoj diskriminaciji i uzima u obzir odnose moći. Ona konstatuje da „dilema o razlici“ uključuje kako ignorisanje, tako i prepoznavanje razlika među ljudskim bićima kako bi se postigla ravnopravnost.

11. Inkluzivna ravnopravnost je novi model ravnopravnosti razvijen u čitavoj Konvenciji. On prihvata suštinski model ravnopravnosti i proširuje i razrađuje sadržaj ravnopravnosti u (a) fer redistributivnoj dimenziji u cilju bavljenja društveno-ekonomskim nejednakostima; b) dimenziji prepoznavanja u cilju borbe protiv stigmatizacije, stereotipa, predrasuda i nasilja i prepoznavanja dostojanstva ljudskih bića i njihove međusobne povezanosti; (c) participativnoj dimenziji u cilju ponovne afirmacije društvene prirode ljudi kao članova društvenih grupa i punog prepoznavanja ljudi putem uključivanja u društvo i (d) dimenziji prilagođavanja kako bi se napravio prostor za

prihvatanje različitosti kao pitanja ljudskog dostojanstva. Konvencija je zasnovana na inkluzivnoj ravnopravnosti.

IV Pravni karakter nediskriminacije i ravnopravnosti

12. Ravnopravnost i nediskriminacija su principi i prava. Konvencija o njima govori u članu 3 kao o principima, a u članu 5 kao o pravima. Oni su također i alat za tumačenje svih ostalih principa i prava sadržanih u Konvenciji. Principi/prava ravnopravnosti i nediskriminacije su kamen temeljac međunarodne zaštite zagarantovane Konvencijom. Promocija ravnopravnosti i borba protiv diskriminacije su zajedničke obaveze koje se moraju ispuniti bez odlaganja. One ne podliježu progresivnoj realizaciji.

13. Član 5 Konvencije, kao i član 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, sam po sebi daje autonomno pravo nezavisno od ostalih odredbi. On zabranjuje de jure ili de facto diskriminaciju u svakoj oblasti koju regulišu i štite državne vlasti. Kada se čita zajedno sa članom 4 (1) (e), također je očigledno da se odnosi i na privatni sektor.

V Normativni sadržaj

A. Član 5 (1) o ravnopravnosti pred zakonom i ravnopravnosti prema zakonu

14. Nekoliko međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima uključuju termin „ravnopravan pred zakonom“, koji opisuje pravo lica na ravnopravan tretman od strane zakona i u primjeni zakona, kao posebnu oblast. Da bi se ovo pravo u potpunosti ostvarilo, pravosuđe i policija ne smiju, prilikom sprovođenja pravde, vršiti diskriminaciju osoba s invaliditetom. „Ravnopravnost prema zakonu“ je jedinstvena za Konvenciju. Ona se odnosi na mogućnost angažovanja u pravnim odnosima. Dok se ravnopravnost pred zakonom odnosi na pravo zaštite od strane zakona, ravnopravnost prema zakonu odnosi se na pravo primjene zakona u ličnu korist. Osobe s invaliditetom imaju pravo na efektivnu zaštitu i pravo da se uključuju na pozitivan način. Samo pravo treba da garantuje suštinsku ravnopravnost svih osoba unutar određene jurisdikcije. Zbog toga priznanje da su sve osobe s invaliditetom ravnopravne prema zakonu znači da ne treba da postoje zakoni koji omogućavaju djelimično ili potpuno ograničavanje prava osoba s invaliditetom, ili uskraćivanje specifičnih prava tih osoba, te da bi pitanje invaliditeta trebalo uvesti u cjelokupno zakonodavstvo i politike.

15. Ovakvo tumačenje termina „ravnopravnost pred zakonom“ i „ravnopravnost prema zakonu“ je u skladu sa članovima 4 (1) (b) i (c) Konvencije, prema kojima države potpisnice moraju da obezbijede da državni organi i institucije postupaju u skladu s Konvencijom; da postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom budu izmijenjeni ili ukinuti; i da se zaštita i promovisanje prava osoba s invaliditetom uzme u obzir u svim politikama i programima.

B. Član 5 (1) o jednakoj zakonskoj zaštiti i jednakoj koristi od zakona

16. „Jednaka zakonska zaštita“ i „jednaka korist od zakona“ obuhvataju povezane, ali različite koncepte ravnopravnosti i nediskriminacije. Termin „jednaka zakonska zaštita“ dobro je poznat u međunarodnim aktima o ljudskim pravima i koristi se da se od nacionalnih zakonodavnih tijela

zahtijeva da se uzdrže od uspostavljanja ili zadržavanja diskriminacije osoba s invaliditetom prilikom donošenja zakona i politika. Čitajući član 5 zajedno sa članovima 1, 3 i 4 Konvencije, jasno je da države potpisnice moraju da preduzmu pozitivne radnje kako bi osobe s invaliditetom mogle na ravnopravnoj osnovi da uživaju prava zagarantovana legislativom. Često se zahtijevaju pristupačnost, razumne adaptacije i individualna podrška. Da bi se osigurale jednake mogućnosti svim osobama s invaliditetom, koristi se termin „jednaka korist od zakona“, što znači da države potpisnice moraju da uklone barijere koje onemogućavaju pristup svim oblicima zaštite koje nudi zakon i koristima ravnopravnog pristupa zakonu i pravdi kako bi se ostvarila prava.

C. Član 5 (2) o zabrani diskriminacije i jednakoj i efektivnoj pravnoj zaštiti

17. Član 5 (2) sadrži pravne zahtjeve za ostvarivanje prava ravnopravnosti za osobe s invaliditetom i osobe koje su povezane s njima. Obaveze zabrane svih oblika diskriminacije po osnovu invaliditeta obuhvataju osobe s invaliditetom i osobe povezane s njima, odnosno roditelje djece s invaliditetom. Obaveza garantovanja jednake i djelotvorne pravne zaštite osoba s invaliditetom od diskriminacije po svim osnovima je dalekosežna i državama potpisnicama nameće pozitivne dužnosti zaštite. Diskriminacija po osnovu invaliditeta definisana je u članu 2 kao „svako pravljeno razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invaliditeta čiji cilj ili posljedica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili ostvarivanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, na ravnopravnoj osnovi, u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, građanskih prava i bilo kojoj drugoj oblasti. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumnih adaptacija.“ Ova definicija zasnovana je na pravnim definicijama diskriminacije u međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, kao što je član 1 Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i član 1 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Ova definicija ide dalje od ostalih u dva aspekta: prvo, ona obuhvata „uskraćivanje razumnih adaptacija“ kao oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta; drugo, fraza „na ravnopravnim osnovima s drugima“ je nova komponenta. U članovima 1 i 3, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena sadrži sličnu frazu, ali s izvjesnim ograničenjima: „na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“. Fraza „na ravnopravnim osnovima s drugima“ nije ograničena samo na definiciju diskriminacije po osnovu invaliditeta, već se takođe javlja u čitavoj Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom. S jedne strane, to znači da osobama s invaliditetom neće biti dato više ili manje prava ili koristi nego opštoj populaciji.

S druge strane, ovo zahtijeva od država potpisnica da preduzmu konkretne i posebne mjere kako bi se ostvarila de facto ravnopravnost za osobe s invaliditetom i osiguralo da osobe s invaliditetom mogu zaista da uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode.

18. Obaveza zabranjivanja bilo kakve diskriminacije obuhvata sve oblike diskriminacije. Međunarodna praksa u vezi s ljudskim pravima prepoznaje četiri glavna oblika diskriminacije koji se mogu javiti pojedinačno ili istovremeno:

(a) „Direktna diskriminacija“ javlja se kada su, u sličnoj situaciji, osobe s invaliditetom tretirane manje povoljno nego ostale osobe zbog različitog ličnog statusa u sličnoj situaciji i iz razloga u vezi sa zabranjenim osnovom. Direktna diskriminacija obuhvata štetne radnje ili propuste po zabranjenom osnovu tamo gdje ne postoji slična uporediva situacija^[2]. Motiv ili namjera osobe koja vrši diskriminaciju nijesu relevantne za određivanje toga da li je došlo do diskriminacije. Na primjer, državna škola koja odbije da upiše dijete s invaliditetom kako ne bi mijenjala školske programe i to radi samo zbog invaliditeta djeteta, predstavlja primjer direktne diskriminacije;

2 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Opšti komentar br. 20 (iz 2009) o nediskriminaciji u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, paragraf 10.

(b) „Indirektna diskriminacija“^[3] znači da zakoni, politike ili prakse na prvi pogled djeluju neutralno, ali imaju nesrazmjerno negativan uticaj na osobu s invaliditetom. Javlja se kada mogućnost koja izgleda pristupačno u stvarnosti isključuje određene osobe zbog činjenice da im njihov status ne dozvoljava da imaju koristi od same mogućnosti. Na primjer, ako neka škola ne obezbijedi udžbenike u lako čitljivom formatu, ona indirektno vrši diskriminaciju osoba s intelektualnim invaliditetom koje bi, iako im je tehnički omogućeno da pohađaju tu školu, zapravo trebale da pohađaju drugu školu. Slično tome, ako neki kandidat s ograničenom pokretljivošću ima razgovor za posao na drugom spratu zgrade bez lifta, iako je odabran da bude intervjuisan za posao, ta situacija ga stavlja u neravnopravan položaj;

(c) „Uskraćivanje razumnih adaptacija“, prema članu 2 Konvencije, predstavlja diskriminaciju ako su uskraćene neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja (koje ne predstavljaju nesrazmjernan ili neprimjeren teret), a potrebne su kako bi se osiguralo jednako uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Neprihvatanje ličnog pratioca ili odbijanje nekog drugog načina adaptacije za osobu s invaliditetom predstavljaju primjere uskraćivanja razumnih adaptacija;

(d) „Uznemiravanje“ je oblik diskriminacije kada se neželjeno ponašanje u vezi s invaliditetom ili nekim drugim zabranjenim osnovima diskriminacije javlja u cilju ili s posljedicom povrede dostojanstva neke osobe i stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja. Ono se može javiti kroz radnje ili riječi koje imaju efekat naglašavanja razlike i ugnjetavanja osoba s invaliditetom. Posebnu pažnju treba obratiti na osobe s invaliditetom koje žive na izolovanim mjestima, kao što su specijalne ustanove, specijalne škole ili psihijatrijske bolnice, gdje postoji veća vjerovatnoća da će se javiti ovaj tip diskriminacije, a po prirodi je nevidljiv, pa samim tim često bude nekažnjen. „Zlostavljanje“ i njegov oblik na internetu, „sajber“ zlostavljanje ili „sajber“ mržnja, takođe predstavljaju posebno nasilne i štetne oblike zločina iz mržnje. Ostali primjeri obuhvataju nasilje (po osnovu invaliditeta) u svim njegovim oblicima, kao što su silovanje, maltretiranje i iskorišćavanje, zločini iz mržnje i premlaćivanje.

19. Diskriminacija može biti zasnovana na jednoj karakteristici, kao što su invaliditet ili rod, na višestrukim karakteristikama i/ili karakteristikama koje se prepliću. „Interseksijska diskriminacija“ javlja se kada neka osoba s invaliditetom ili osoba koja ima neku vezu s invaliditetom doživi bilo koji oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta u kombinaciji s bojom kože, polom, jezikom, vjeroispoviješću, etničkim, rodnim ili nekim drugim statusom. Interseksijska diskriminacija se može javiti kao direktna ili indirektna diskriminacija, uskraćivanje razumnih adaptacija ili uznemiravanje. Na primjer, dok uskraćivanje pristupa opštim zdravstvenim informacijama usljed nepristupačnog formata utiče na sve osobe po osnovu invaliditeta, uskraćivanje pristupa službama za planiranje porodice ženi s oštećenjem vida ograničava njena prava na osnovu preplitanja karakteristika njenog roda i invaliditeta. U brojnim slučajevima teško je odvojiti te osnove. Države potpisnice moraju riješiti pitanje višestruke i interseksijske diskriminacije. „Višestruka diskriminacija“ prema Komitetu je situacija kada osoba može da doživi diskriminaciju po dva ili više osnova, u smislu da je diskriminacija pogoršana ili povećana. Interseksijska diskriminacija se odnosi na situaciju u kojoj nekoliko osnova međusobno istovremeno djeluje na način da su neodvojivi i zbog toga izlažu određene pojedince jedinstvenim vrstama nejednakosti i diskriminacije^[4].

20. Diskriminacija „po osnovu invaliditeta“ može biti diskriminacija osoba koje imaju invaliditet sada, koje su imale invaliditet u prošlosti, koje imaju predispoziciju da steknu invaliditet u budućnosti, za koje se pretpostavlja da imaju invaliditet, kao i onih koje su povezane s nekom osobom s invaliditetom. Ovaj posljednji oblik poznat je kao „diskriminacija po osnovu povezanosti“. Razlog za širok opseg člana 5 jeste borba i iskorjenjivanje svih diskriminatornih situacija, odnosno diskriminatornog ponašanja u vezi s invaliditetom.

3 Ibid.

4 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 3 (iz 2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom, paragrafi 4 (c) i 16.

21. Zaštita od „diskriminacije po svim osnovama“ znači da se u obzir moraju uzeti svi mogući osnovi diskriminacije i njihovo preplitanje. Mogući osnovi obuhvataju, ali nijesu ograničeni na: invaliditet, zdravstveno stanje, genetsku ili neku drugu predispoziciju za oboljenje, rasu, boju kože, porijeklo, pol, trudnoću i materinstvo/očinstvo, građanski, porodični ili poslovni status, rodno izražavanje, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko, autohtono ili socijalno porijeklo, migrantski, izbjeglički ili azilantski status, pripadnost nacionalnoj manjini, ekonomski ili imovinski status, rođenje i uzrast, ili kombinaciju bilo kojeg od ovih osnova ili karakteristika koje su u vezi s bilo kojim od ovih osnova.

22. „Jednaka i djelotvorna pravna zaštita od diskriminacije“ znači da države potpisnice imaju pozitivne obaveze da zaštite osobe s invaliditetom od diskriminacije, kao i obavezu usvajanja specifične i sveobuhvatne antidiskriminacione legislativne. Izričita zakonska zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta i ostalih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom u zakonodavstvu trebalo bi da bude praćena odredbom o odgovarajućim i djelotvornim pravnim lijekovima i sankcijama u vezi s intersekcijskom diskriminacijom u građanskim, upravnim i krivičnim postupcima. Tamo gdje je diskriminacija sistemske prirode, samo davanje nadoknade pojedincu možda neće imati stvarni uticaj u smislu mijenjanja pristupa. U tim slučajevima, države potpisnice takođe u svom zakonodavstvu treba da primjenjuju „nenovčane pravne lijekove koji se odnose na budućnost“, što znači da države potpisnice obezbjeđuju dalju efektivnu zaštitu od diskriminacije koju vrše pojedinci i organizacije.

D. Član 5 (3) o razumnim adaptacijama

23. Razumne adaptacije su neodvojiv dio direktno primjenjive dužnosti nediskriminacije u kontekstu invaliditeta^[5]. Primjeri razumnih adaptacija obuhvataju postupak obezbjeđivanja pristupačnosti postojećih objekata i informacija pojedincu s invaliditetom; modifikaciju opreme; reorganizaciju aktivnosti; preraspoređivanje posla; prilagođavanje obrazovnog programa, materijala za učenje i strategija podučavanja; prilagođavanje medicinskih procedura ili omogućavanje pristupa osoblju za podršku bez nesrazmjernog ili neprimjerenog tereta.

24. Obaveze u vezi s razumnim adaptacijama razlikuju se od obaveza u vezi s pristupačnošću. Obje obaveze imaju za cilj garantovanje pristupačnosti, ali je obaveza obezbjeđivanja pristupačnosti putem univerzalnog dizajna ili asistivnih tehnologija *ex ante* obaveza, dok je obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija *ex nunc* obaveza:

(a) Kao *ex ante* obaveza, pristupačnost mora biti ugrađena u sisteme i procese bez obzira na potrebu određene osobe s invaliditetom da, na primjer, ima pristup nekoj zgradi, usluzi ili proizvodu, na jednakim osnovama s drugima. Države potpisnice moraju da uspostave standarde pristupačnosti koji su razvijeni i usvojeni u saradnji s organizacijama osoba s invaliditetom i u skladu sa članom 4 (3) Konvencije. Obaveza u vezi s pristupačnošću je proaktivna, sistemska obaveza;

(b) Kao *ex nunc* obaveza, razumna adaptacija se mora obezbijediti od trenutka kada osoba s invaliditetom zahtijeva pristup nepristupačnim situacijama ili sredinama ili želi da ostvari svoja prava. Razumnu adaptaciju često, ali ne i nužno, zahtijeva osoba koja traži pristup ili relevantni predstavnici osobe ili grupe ljudi. O razumnoj adaptaciji se mora pregovarati s podnosiocem zahtjeva u vezi s njom. U pojedinim okolnostima, obezbijedena razumna adaptacija postaje zajedničko ili javno dobro. U drugim slučajevima, obezbijedena razumna adaptacija donosi korist samo podnosiocu zahtjeva. Obaveza obezbjeđivanja razumne adaptacije je individualizovana reaktivna obaveza koja se primjenjuje od trenutka kada se dobije zahtjev za adaptaciju. Razumna adaptacija zahtijeva od nosioca obaveze da stupi u dijalog s pojedincem s invaliditetom. Važno je napomenuti da obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija nije ograničena na situacije u kojima je osoba s invaliditetom tražila adaptaciju ili u kojoj bi se moglo dokazati da je navodni

⁵ Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima opšti komentar br. 5 (iz 1994) o osobama s invaliditetom, paragraf 15.

nosilac obaveze zapravo bio svjestan toga da data osoba ima invaliditet. Ovo bi takođe trebalo da se primjenjuje u situacijama kada je potencijalni nosilac obaveze trebalo da uvidi da data osoba ima invaliditet koji bi mogao da zahtijeva adaptacije kako bi se uklonile barijere za ostvarivanje prava.

25. Obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija u skladu sa članovima 2 i 5 Konvencije može se razložiti u dva sastavna dijela. Prvi dio nameće pozitivnu zakonsku obavezu obezbjeđivanja razumne adaptacije koja predstavlja neophodne i odgovarajuće modifikacije ili prilagođavanja kada se u konkretnom slučaju traži da se osigura da osoba s invaliditetom može da uživa ili ostvari svoja prava. Drugi dio ove obaveze osigurava da tražene adaptacije ne nameću nesrazmjernan ili neprimjeren teret za nosioca obaveze.

(a) „Razumna adaptacija“ je jedinstven termin i riječ „razuman“ ne bi trebalo pogrešno razumjeti kao klauzulu o izuzetku; koncept „razumnosti“ ne treba da služi kao upadljiva kvalifikacija ili modifikacija obaveze. To nije sredstvo pomoću kojeg se mogu procijeniti troškovi adaptacije ili dostupnost resursa – ovo se dešava u kasnijoj fazi, kada se obavi procjena „nesrazmjernog ili neprimjerenog tereta“. Umjesto toga, razumnost adaptacije je referenca na njenu relevantnost, adekvatnost i djelotvornost za neku osobu s invaliditetom. Stoga je adaptacija razumna jer ostvaruje svrhu (ili svrhe) za koju/e je napravljena i prilagođena da ispuni zahtjeve osobe s invaliditetom;

(b) „Nesrazmjernan ili neprimjeren teret“ treba tumačiti kao jedinstven koncept koji postavlja granicu dužnosti za obezbjeđivanje razumne adaptacije. Oba termina treba smatrati sinonimima zbog toga što se odnose na istu ideju: da zahtjev za razumnom adaptacijom treba da bude povezan s mogućim pretjeranim ili neopravdanim teretom za lice koje obezbjeđuje adaptaciju;

(c) „Razumnu adaptaciju“ takođe ne treba pomiješati s „posebnim mjerama“, uključujući „mjere afirmativne akcije“. Iako oba koncepta imaju za cilj da postignu de facto ravnopravnost, razumna adaptacija je nediskriminatorna dužnost, pri čemu specifične mjere mogu da podrazumijevaju preferencijalni tretman osoba s invaliditetom u odnosu na druge kako bi se prevazišlo istorijsko, odnosno sistematsko/sistemska isključivanje iz koristi ostvarivanja prava. Primjeri specifičnih mjera obuhvataju privremene mjere za povećanje broja žena s invaliditetom zaposlenih u privatnom sektoru i za programe podrške u cilju povećanja broja studenata s invaliditetom u tercijarnom obrazovanju. Slično tome, razumne adaptacije ne treba pomiješati s pružanjem podrške, kao što su personalni asistenti, u okviru prava na samostalan život i uključenost u zajednicu ili podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti;

(d) „Proceduralne adaptacije“ u kontekstu pristupa pravdi ne treba miješati s „razumnim adaptacijama“; dok je razumna adaptacija ograničena konceptom neproporcionalnosti, proceduralna prilagođavanja nijesu.

26. Ključni elementi kojima se treba rukovoditi prilikom realizacije dužnosti obezbjeđivanja razumnih adaptacija obuhvataju:

(a) Prepoznavanje i uklanjanje barijera koje utiču na uživanje ljudskih prava za osobe s invaliditetom, u dijalogu s datom osobom s invaliditetom;

(b) Procjena izvodljivosti adaptacije (zakonski ili u praksi) – adaptacija koja je zakonski ili materijalno nemoguća je neizvodljiva;

(c) Procjena da li je prilagođavanje relevantno (tj. neophodno i prikladno) ili djelotvorno u obezbjeđivanju realizacije prava koje je u pitanju;

(d) Procjena da li modifikacija nameće nesrazmjernan ili neprimjeren teret za nosioca dužnosti; određivanje da li je razumna adaptacija nesrazmjernan ili neprimjeren teret zahtijeva procjenu srazmjernog odnosa između upotrijebljenog sredstva i njegovog cilja, odnosno uživanja datog prava;

(e) Obezbjedivanje da razumna adaptacija bude pogodna za ostvarivanje osnovnog cilja promocije ravnopravnosti i eliminacije diskriminacije osoba s invaliditetom. Zato je neophodan pristup rješavanja pojedinačnih slučajeva zasnovan na konsultacijama s relevantnim tijelom zaduženim za razumne adaptacije i s osobom kojoj je potrebna adaptacija. Potencijalni faktori koje treba uzeti u obzir su finansijski troškovi, dostupni resursi (uključujući javne subvencije), veličina lica zaduženog za adaptaciju (u cjelini), uticaj modifikacije na ustanovu ili preduzeće, beneficije za

treća lica, negativni uticaji na ostale osobe i razumni zahtjevi u vezi sa zdravljem i bezbjednošću. Kada je riječ o državi potpisnici u cjelini i licima u privatnom sektoru, moraju se uzeti u obzir cjelokupna sredstva, a ne samo resursi jedne jedinice ili odjeljenja u okviru organizacione strukture;

(f) Osiguravanje da osobe s invaliditetom, široko gledano, ne snose troškove;

(g) Osiguravanje da teret dokazivanja preuzme nosilac dužnosti koji tvrdi da bi njegov teret bio nesrazmjernan ili neprimjeren.

27. Svako opravdanje uskraćivanja razumnih adaptacija mora biti zasnovano na objektivnim kriterijumima, kao i analizirano i blagovremeno saopšteno osobi s invaliditetom kojoj je adaptacija potrebna. Ispitivanje opravdanosti razumnih adaptacija povezano je s dužinom odnosa između nosioca dužnosti i nosioca prava.

E. Član 5 (4) o specifičnim mjerama

28. Specifične mjere koje ne treba smatrati diskriminacijom su pozitivne ili afirmativne mjere koje za cilj imaju ubrzavanje ili ostvarivanje de facto ravnopravnosti osoba s invaliditetom. Ove mjere pominju se u ostalim međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, na primjer u članu 4 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena ili u članu 1 (4) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, a zahtijevaju usvajanje ili održavanje određenih prednosti u korist nedovoljno zastupljenih ili marginalizovanih grupa. Najčešće su privremene, mada se u nekim primjerima zahtijevaju stalne specifične mjere, u zavisnosti od konteksta i okolnosti, uključujući i prirodu određenog oštećenja ili strukturalne barijere u društvu. Primjeri specifičnih mjera su programi pružanja pomoći i podrške, dodjela, odnosno preraspodjela resursa, ciljano regrutovanje, zapošljavanje i unapređivanje na radnom mjestu, sistemi kvota, mjere unapređenja i osnaživanja, kao i predah od roditeljstva i tehnološka pomagala.

29. Specifične mjere koje su države potpisnice usvojile prema članu 5 (4) Konvencije moraju biti dosljedne svim principima i odredbama Konvencije. Prije svega, one ne smiju da dovedu do produžene izolacije, segregacije, stereotipa, stigmatizacije ili neke druge vrste diskriminacije osoba s invaliditetom. Stoga države potpisnice moraju da imaju bliske konsultacije i da aktivno uključuju reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom prilikom usvajanja specifičnih mjera.

VI Opšte obaveze država potpisnica u vezi s nediskriminacijom i ravnopravnošću prema Konvenciji

30. Države potpisnice su obavezne da poštuju, štite i ostvaruju pravo svih osoba s invaliditetom na nediskriminaciju i ravnopravnost. U tom smislu, države potpisnice se moraju suzdržati od svih radnji koje predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom. Prije svega, države potpisnice moraju da izmijene ili ukinu postojeće zakone, propise, običaje i prakse koji predstavljaju takvu diskriminaciju. Komitet često daje primjere u tom smislu, uključujući: zakone o starateljstvu i druga pravila koja krše pravo na poslovnu sposobnost^[6]; zakone o mentalnom zdravlju koji dozvoljavaju prinudnu institucionalizaciju i prinudno liječenje, a koji su diskriminatorni i moraju se ukinuti^[7]; sterilizaciju bez pristanka žena i djevojčica s invaliditetom; nepristupačno stanovanje i politiku

6 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 1 (iz 2014) o ravnopravnom priznanju pred zakonom.

7 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom, smjernice za član 14, paragrafi 6 i 14. Dostupni na internet stranici Komiteta (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

institucionalizacije^[8]; zakone i politike o segregiranom obrazovanju^[9] i izborne zakone koji osobe s invaliditetom lišavaju izbornog prava^[10].

31. Efektivno uživanje prava na ravnopravnost i nediskriminaciju zahtijeva usvajanje izvršnih mjera kao što su:

(a) Mjere podizanja svijesti svih ljudi o pravima osoba s invaliditetom prema Konvenciji, o značenju diskriminacije i postojećim pravnim lijekovima;

(b) Mjere kojima će se osigurati da se pred domaćim sudovima mogu pokretati postupci za ostvarivanje prava sadržanih u Konvenciji i omogućiti pristup pravdi za sve osobe koje su doživjele diskriminaciju;

(c) Zaštita od odmazde, kao što su negativan tretman ili negativne posljedice kao reakcija na žalbu ili na postupke čiji je cilj ostvarivanje usklađenosti s odredbama o ravnopravnosti;

(d) Zakonsko pravo na pokretanje postupka pred sudom i na podnošenje tužbi preko udruženja, organizacija i ostalih pravnih lica koja imaju legitiman interes za ostvarivanje prava na ravnopravnost;

(e) Specifična pravila u vezi s dokazima i dokazivanjem koji treba da obezbijede da stereotipni stavovi o sposobnosti osoba s invaliditetom ne dovedu do toga da žrtve diskriminacije budu spriječene u dobijanju pravne zaštite i obeštećenja;

(f) Djelotvorne, srazmjerne i odvraćajuće sankcije za kršenje prava na ravnopravnost i na odgovarajuće pravne lijekove;

(g) Dovoljno i pristupačno pružanje pravne pomoći kako bi se tužiocu osigurao pristup pravdi u postupku zbog diskriminacije.

32. Države potpisnice moraju da prepoznaju oblasti ili podgrupe osoba s invaliditetom – uključujući i one koje se suočavaju s intersekcijskom diskriminacijom – za koje su potrebne specifične mjere kako bi se ubrzala ili postigla inkluzivna ravnopravnost. Države potpisnice imaju obavezu da usvoje posebne mjere za te grupe.

33. Kada je riječ o obavezama država potpisnica za konsultacije, član 4 (3) i član 33 (3) Konvencije ističu značajnu ulogu koju organizacije osoba s invaliditetom moraju da imaju u sprovođenju i praćenju Konvencije. Države potpisnice moraju osigurati da imaju bliske konsultacije i aktivno uključuju te organizacije koje predstavljaju ogromnu raznolikost društva, uključujući djecu, osobe s autizmom, osobe s genetskim ili neurološkim stanjima, osobe s rijetkim i hroničnim oboljenjima, osobe s albinizmom, lezbijke, homoseksualce, biseksualne, transrodne ili interseksualne osobe, autohtone narode, ruralne zajednice, starije osobe, žene, žrtve oružanih sukoba i osobe koje potiču iz etničkih manjina ili migrantskih grupa. Tek tada se može očekivati da će cjelokupna diskriminacija, uključujući višestruku i intersekcijsku diskriminaciju biti rješavana.

34. Države potpisnice prema članu 5 Konvencije imaju obavezu informisanja tako što moraju da prikupe i analiziraju odgovarajuće podatke i da istraže informacije kako bi prepoznale neravnopravnost, diskriminatorne prakse i obrasce nepovoljnog položaja, kao i da analiziraju djelotvornost mjera kojima se promoviše ravnopravnost. Komitet je primijetio da u mnogim državama potpiscicama nedostaju ažurirani podaci o diskriminaciji po osnovu invaliditeta i da se često, u slučajevima kada to dozvoljavaju nacionalni zakon i propisi, ne pravi nikakva diferencijacija po oštećenju, rodu, polu, rodnom identitetu, etničkom porijeklu, vjeroispovijesti, uzrastu ili drugim slojevima identiteta. Takvi podaci i njihova analiza su od presudnog značaja za razvoj djelotvornih mjera u vezi s ukidanjem diskriminacije i ravnopravnošću.

35. Države potpisnice takođe treba da sprovedu odgovarajuća istraživanja o diskriminaciji po osnovu invaliditeta i pravu osoba s invaliditetom na ravnopravnost. Programi istraživanja moraju da uključe osobe s invaliditetom u proces istraživanja od trenutka utvrđivanja programa kako bi

8 Vidjeti, na primjer, Opšti komentar br. 5 (iz 2017) o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu, paragraf 46.

9 Vidjeti Opšti komentar br. 4 (iz 2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje, paragraf 24.

10 Vidjeti Bujdosó et al protiv Mađarske (CRPD/C/10/D/4/2011).

se osiguralo njihovo suštinsko učešće u istraživanju. Inkluzivni i participatorni procesi istraživanja treba da omoguće bezbjedan prostor za učesnike i da se usredsrijede na doživljena iskustva i zahtjeve osoba s invaliditetom.

VII Veza s ostalim specifičnim članovima Konvencije

A. Član 6 o ženama s invaliditetom

36. Žene i djevojčice s invaliditetom su među onim grupama osoba s invaliditetom koje najčešće doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju^[11]. Član 6 ima unakrsnu, tj. povezanu prirodu i mora se uzeti u obzir u vezi sa svim odredbama Konvencije^[12]. Dok samo član 6 pominje termin „višestruka diskriminacija“; višestruka i interseksijska diskriminacija mogu se javiti u bilo kojoj kombinaciji dva ili više osnova. Član 6 je obavezujući član u vezi s ravnopravnošću i nediskriminacijom koji zabranjuje diskriminaciju žena i djevojčica s invaliditetom i obavezuje države potpisnice da zagovaraju ravnopravnost mogućnosti i ishoda. Osim toga, član 6, kao i član 7, se mora posmatrati kao ilustrativan, a ne iscrpan član koji predviđa obaveze u vezi s dva upadljiva primjera višestruke i interseksijske diskriminacije.

B. Član 7 o djeci s invaliditetom

37. Djeca s invaliditetom često doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju. Države potpisnice moraju da zabrane sve oblike diskriminacije po osnovu invaliditeta koji se odnose na djecu; da obezbijede djelotvorne i pristupačne pravne lijekove i podignu svijest u javnosti i među stručnjacima kako bi se spriječila i ukinula diskriminacija. U mnogim državama potpisnicama, na primjer, djeca se mogu legitimno napasti pod maskom „discipline“ ili „bezbjednosti“ (npr. vezivanja). Ovakvo fizičko kažnjavanje često nesrazmjerno utiče na djecu s invaliditetom. Države potpisnice moraju da zabrane sve oblike tjelesnog kažnjavanja i surovog, nehumanog i degradirajućeg postupanja s djecom, u svim okruženjima, kao i da osiguraju preduzimanje odgovarajućih mjera za sprovođenje ove zabrane.

38. Koncept „najboljih interesa djeteta“ sadržan u članu 3 Konvencije o pravima djeteta treba primijeniti na djecu s invaliditetom pažljivo uzimajući u obzir njihove okolnosti. Države potpisnice treba da promovišu uključivanje pitanja invaliditeta u opšte zakone i strateške dokumente o djetinjstvu i adolescenciji. Koncept najboljeg interesa, međutim, ne treba koristiti da bi se djeca, naročito djevojčice s invaliditetom, spriječila u ostvarivanju svojih prava na tjelesni integritet. On treba da služi da djeca s invaliditetom budu informisana, konsultovana i da imaju pravo glasa u svakom procesu odlučivanja u vezi s njihovom situacijom. Prije svega, države potpisnice treba da razmotre nasilje i institucionalizaciju djece s invaliditetom kojoj je kao rezultat diskriminacije uskraćeno pravo da raste u svojim porodicama. Države potpisnice treba da primijene strategije deinstitutionalizacije koje pomažu djeci da žive u sopstvenoj ili alternativnoj porodici u zajednici. Države potpisnice takođe treba da usvoje mjere podrške kako bi svoj djeci s invaliditetom omogućile da ostvare svoje pravo da se uzme u obzir njihov stav u svim postupcima koji utiču na njih, uključujući parlament, odbore i tijela zadužena za donošenje političkih odluka.

11 Vidjeti Komitet o eliminaciji diskriminacije žena Opšta preporuka br. 28 (iz 2010) o glavnim obavezama država potpisnica u skladu sa članom 2 Konvencije, paragraf 31.

12 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 3, paragraf 12.

C. Član 8 o podizanju svijesti

39. Protiv diskriminacije se ne može boriti bez podizanja svijesti među svim sektorima unutar vlade i društva. Stoga sve mjere protiv diskriminacije i za ravnopravnost moraju biti propraćene odgovarajućim mjerama za podizanje svijesti i mjerama za izmjenu ili ukidanje ukorijenjenih pejorativnih stereotipa o invaliditetu i negativnih stavova. Pored toga, kampanje za podizanje svijesti moraju se pozabaviti nasiljem i štetnim praksama i predrasudama. Države potpisnice treba da preduzmu mjere kako bi ohrabrile, između ostalog, medije u prikazivanju osoba s invaliditetom na način koji je dosljedan cilju Konvencije i kako bi izmijenile štetne stavove prema osobama s invaliditetom, kao što su oni koji ih neosnovano predstavljaju kao opasnost po sebe i ostale, ili kao žrtve i zavisne objekte tuđe brige, bez samostalnosti, kao neproduktivan ekonomski i socijalni teret za društvo.

D. Član 9 o pristupačnosti

40. Pristupačnost je preduslov i način ostvarivanja de facto ravnopravnosti za sve osobe s invaliditetom. Da bi osobe s invaliditetom mogle efektivno da učestvuju u zajednici, države potpisnice moraju da se pozabave pristupačnošću izgrađenog okruženja, javnog prevoza, kao i informativnih i komunikacijskih usluga koje moraju biti dostupne i upotrebljive za sve osobe s invaliditetom na jednakim osnovima s drugima. Pristupačnost u kontekstu informativnih i komunikacijskih usluga obuhvata i pružanje socijalne i komunikacijske podrške.

41. Kao što je već pomenuto, pristupačnost i razumne adaptacije su dva zasebna koncepta zakona i politika o ravnopravnosti:

(a) Obaveze pristupačnosti odnose se na grupe i moraju se sprovoditi postepeno, ali bezuslovno; (b) Obaveze razumnih adaptacija, s druge strane, su individualizovane, odnose se neposredno na sva prava i mogu biti ograničene zbog neproporcionalnosti.

42. Zbog toga što postepeno ostvarivanje pristupačnosti izgrađenog okruženja, javnog prevoza i informativnih i komunikacijskih usluga može duže da traje, razumne adaptacije se u međuvremenu mogu iskoristiti kao sredstvo za pružanje pristupa pojedincu, kao neposredna obaveza. Komitet poziva države potpisnice da se rukovode Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti.

E. Član 11 o situacijama rizika i vanrednim humanitarnim kriznim situacijama

43. Nediskriminacija se mora osigurati u rizičnim i vanrednim humanitarnim situacijama, takođe i po osnovu obaveza u međunarodnom humanitarnom pravu, uključujući zakone o razoružavanju, kako bi se riješilo pitanje povećanog rizika od diskriminacije osoba s invaliditetom u takvim situacijama.

44. Međunarodno raseljene osobe s invaliditetom, odnosno izbjeglice s invaliditetom često nemaju ravnopravan pristup osnovnim potrebama kao što su voda, sanitarije, hrana i sklonište. Na primjer, pristupačni objekti za ličnu higijenu poput nužnika i tuš-kabina često ne postoje ili ih nema dovoljno.

45. Žene i djevojčice s invaliditetom u rizičnim i vanrednim humanitarnim situacijama su često izložene povećanom riziku od nasilja, uključujući seksualno nasilje, iskorišćavanje ili zlostavljanje, a manja je vjerovatnoća da će imati pristup servisima oporavka i rehabilitacije ili pristupu pravdi^[13].

46. Zbog toga se od država potpisnica zahtijeva da osiguraju princip nediskriminacije u svim programima i aktivnostima. Ovo podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom na ravnopravnim osnovima u nacionalne protokole za vanredne situacije kako bi se osobe s invaliditetom potpuno

prepoznale u scenarijima evakuacije, kako bi se obezbijedile telefonske linije za pristupačne informacije i komunikaciju, kako bi se osobama s invaliditetom obezbijedila pristupačna i nediskriminatorna raspodjela humanitarne pomoći u vanrednim situacijama i dostupnost i pristupačnost vode, sanitarija i prostorija za vođenje higijene u skloništima i izbjegličkim kampovima. Poslije vanredne situacije, pristupačna obnova je presudna za ravnopravnost osoba s invaliditetom u društvu. Da bi se osigurali ovi elementi, države potpisnice moraju blisko da sarađuju s osobama s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u kreiranju i sprovođenju, praćenju i evaluaciji legislative i politika koje se odnose na sve faze vanrednih situacija.

F. Član 12 o jednakom priznanju pred zakonom

47. Pravo na poslovnu sposobnost predstavlja osnovno pravo neophodno za uživanje gotovo svih ostalih prava iz Konvencije, uključujući pravo na ravnopravnost i nediskriminaciju. Članovi 5 i 12 su suštinski povezani zato što jednakost pred zakonom mora da uključi uživanje poslovne sposobnosti svih osoba s invaliditetom na ravnopravnim osnovima s drugima. Diskriminacija putem uskraćivanja poslovne sposobnosti može da se javi na različite načine, uključujući sisteme zasnovane na statusu, funkcionalne sisteme i sisteme zasnovane na ishodu. Uskraćivanje odlučivanja po osnovu invaliditeta kroz bilo koji od ovih sistema smatra se diskriminatornim¹⁴.

48. Glavna razlika između obaveze razumnih adaptacija iz člana 5 Konvencije i podrške koja se mora pružiti osobama s invaliditetom pri ostvarivanju poslovne sposobnosti iz člana 12 (3) jeste da ne postoji ograničenje obaveze u skladu sa članom 12 (3). Činjenica da podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti može da nametne nesrazmjeran ili neprimjeren teret ne ograničava zahtjev za njegovo obezbjeđivanje.

49. Da bi se osigurala dosljednost između članova 5 i 12 Konvencije, države potpisnice treba:

(a) da sprovedu reformu postojeće legislative kako bi zabranile diskriminatorno uskraćivanje poslovne sposobnosti prema modelu zasnovanom na statusu, funkcionalnom modelu ili modelu zasnovanom na ishodima. Tamo gdje je primjenjivo, treba zamijeniti ove modele modelima donošenja odluka uz podršku, uzimajući u obzir univerzalnu poslovnu sposobnost odraslih osoba, bez ikakvog oblika diskriminacije;

(b) da obezbijede resurse za sisteme donošenja odluka uz podršku kako bi se osobama s invaliditetom pomoglo da upravljaju postojećim pravnim sistemima. Ozakonjenje i finansiranje takvih servisa treba da bude dosljedno ključnim odredbama definisanim u paragrafu 29 Opšteg komentara br. 1 (iz 2014) o jednakom priznanju pred zakonom. Ovo obuhvata zasnivanje svih sistema podrške na poštovanju prava, volje i želja onih koji dobijaju podršku, umjesto onoga što se smatra njihovim interesom. Najbolje tumačenje volje i želja treba da zamijeni koncept najboljeg interesa u svim pitanjima u vezi s odraslim osobama gdje nije izvodljivo odrediti volju i želje date osobe;

(c) Države potpisnice treba da pruže zaštitu od diskriminacije tako što će uspostaviti pristupačnu, lokalno dostupnu mrežu kvalitetnog i besplatnog pravnog savjetovanja ili pomoći, koja mora da poštuje volju i želje ovih osoba i da zaštiti njihova proceduralna prava (pravo na poslovnu sposobnost) na istom nivou kao i ostale vrste pravnog zastupanja. Države potpisnice moraju dosljedno osiguravati da instrumenti zaštite ne budu zasnovani na ukidanju poslovne sposobnosti ili na nekom drugom vidu sprečavanja pristupa pravdi za osobe s invaliditetom.

50. Obuku i obrazovanje treba obezbijediti relevantnim agencijama kao što su donosioci pravnih odluka, pružaoci usluga ili ostale zainteresovane strane. Države potpisnice su obavezne da osiguraju ravnopravno uživanje u svim dobrima i uslugama koji se nude u društvu, uključujući dobra i usluge navedene u članu 12 (5), gdje se navode primjeri dobara koja su posebno uskraćena osobama s invaliditetom, kao što su imovina ili usluge u vezi s finansijskim poslovima, npr. hipoteke. Član 25 (e) pominje još jednu uslugu koja obično nije otvorena za osobe s invaliditetom, naime,

14 Vidjeti Opšti komentar br. 1, paragraf 15.

uslugu životnog osiguranja i (privatnog) zdravstvenog osiguranja. Države potpisnice treba da zauzmu aktivan i sveobuhvatan pristup kako bi osigurale ravnopravno uživanje u dobrima i uslugama u privatnom sektoru. To obuhvata jačanje anidiskriminativne legislativne koja se odnosi na privatni sektor. Saradnja sa sindikatima i ostalim akterima treba da se iskoristi kako bi se pronašli partneri spremni da pokrenu promjene.

G. Član 13 o pristupu pravdi

51. Prava i obaveze u vezi s ravnopravnošću i nediskriminacijom navedeni u članu 5 pokreću posebna razmatranja u vezi s članom 13 koji, između ostalog, predviđa obezbjeđivanje proceduralnih adaptacija i adaptacija primjerenih uzrastu. Ove adaptacije razlikuju se od razumnih adaptacija po tome što proceduralne adaptacije nijesu ograničene nesrazmjernošću. Ilustracija proceduralne adaptacije je priznavanje različitih metoda komunikacije osoba s invaliditetom pred sudovima i tribunalima. Adaptacije primjerene uzrastu mogu da obuhvate širenje informacija o dostupnim mehanizmima za podnošenje žalbi i pristup pravdi koristeći jednostavan jezik i jezik primjeren uzrastu.

1. Član 13 (1)

52. Da bi se osigurao djelotvoran pristup pravdi, procesi moraju da omoguće učešće i da budu transparentni. Aktivnosti koje omogućavaju učešće uključuju:

- (a) Dostavljanje informacija na razumljiv i pristupačan način;
- (b) Prepoznavanje i prilagođavanje različitih oblika komunikacije;
- (c) Fizičku pristupačnost tokom svih faza procesa;
- (d) Finansijsku podršku u slučaju pravne pomoći, ako je primjenjivo, i podložno zakonskim provjerama sredstava i mjerila.

53. Prikladne mjere koje mogu da zaštite osobe koje ne mogu da se same odbrane od diskriminacije, čak i kada im je pružena podrška, ili čije su opcije znatno ograničene strahom od negativnih posljedica takvih pokušaja, predstavljaju aktivnosti u javnom interesu (*actio popularis*).

54. Pored toga, da bi se obezbijedila transparentnost, postupanje država članica mora da obezbijedi da sve relevantne informacije budu pristupačne i dostupne i da postoji odgovarajuće evidentiranje i prijavljivanje svih relevantnih tužbi, slučajeva i sudskih naredbi.

2. Član 13 (2)

55. Da bi se podstaklo odgovarajuće poštovanje i ispunjavanje prava i obaveza, neophodno je obučiti policijsko osoblje, podići svijest među nosiocima prava i izgraditi kapacitete nosilaca dužnosti. Adekvatna obuka treba da uključuje:

- (a) Složenosti intersekcionalnosti i činjenicu da osobe ne treba identifikovati samo po osnovu oštećenja. Podizanje svijesti o pitanjima intersekcionalnosti treba da bude relevantno za određene oblike diskriminacije i ugnjetavanja;
- (b) Raznolikost osoba s invaliditetom i njihovih individualnih potreba kako bi se ostvario djelotvoran pristup svim aspektima pravosudnog sistema na ravnopravnim osnovama s drugima;
- (c) Individualnu autonomiju osoba s invaliditetom i značaj poslovne sposobnosti za sve;
- (d) Presudni značaj djelotvorne i smislene komunikacije za uspješnu inkluziju;
- (e) Mjere usvojene da osiguraju efikasne obuke osoblja o pravima osoba s invaliditetom, uključujući obuke za advokate, sudije za prekršaje, ostale sudije, zatvorsko osoblje, prevodioce za znakovni jezik, policijski i zatvorski sistem.

H. Član 14 o slobodi i sigurnosti osoba, član 15 o slobodi od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja, član 16 o slobodi od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja i član 17 o zaštiti integriteta ličnosti

56. Osobe s invaliditetom mogu biti nesrazmjerno pogođene nasiljem, zlostavljanjem i ostalim oblicima surovog i degradirajućeg kažnjavanja, što može da se pretvori u oblik ograničenja ili segregacije, kao i nasilnog napada. Komitet je posebno zabrinut zbog sljedećih postupaka protiv osoba s invaliditetom, uključujući i djecu, po osnovu njihovog oštećenja, a koji su po definiciji diskriminatorni: razdvajanje djece s invaliditetom od porodica i prinudno smještanje u institucije; lišavanje slobode; mučenje ili surovo, nehumano ili degradirajuće postupanje ili kažnjavanje; nasilje i prinudno liječenje osoba s invaliditetom unutar i izvan ustanova za metalno zdravlje. Države potpisnice moraju da preduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile zaštitu i spriječile sve oblike eksploatacije, nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom. Trebalo bi zabraniti prinudne medicinske tretmane za „ispravljanje“ invaliditeta.

I. Član 19 o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu

57. Član 19 Konvencije potvrđuje nediskriminaciju i prepoznavanje prava osoba s invaliditetom na punu uključenost i samostalno učešće u zajednici. Da bi se ostvarilo pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu, države potpisnice moraju da preduzmu djelotvorne i odgovarajuće mjere da bi olakšale puno uživanje prava i punu uključenost i učešće osoba s invaliditetom u zajednici. Ovo podrazumijeva sprovođenje strategija deinstitutionalizacije i, u skladu s Opštim komentarom Komiteta br. 5 (iz 2017) o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu, dodjeljivanje sredstava za servise podrške za samostalan život, pristupačno i priuštivo stanovanje, servise podrške za njegovatelje u porodici i pristup inkluzivnom obrazovanju.

58. Član 19 Konvencije prepoznaje pravo osoba s invaliditetom da neće biti obavezne da žive u određenom životnom aranžmanu zbog svog invaliditeta. Institucionalizacija je diskriminatorna jer pokazuje neuspjeh javnih vlasti da obezbijede podršku i usluge u zajednici za osobe s invaliditetom koje su zbog toga prinuđene da se odreknu učešća u životu zajednice kako bi mogle da dobiju tretman. Institucionalizacija osoba s invaliditetom kao uslov za dobijanje zdravstvenih usluga u oblasti mentalnog zdravlja u državnom sektoru predstavlja drugačije postupanje po osnovu invaliditeta, pa je, samim tim, diskriminatorna.

59. Kriterijumi prihvatljivosti i postupci dobijanja pristupa servisima podrške moraju se definisati na nediskriminatoran način i usredsrediti na zahtjeve osoba, a ne na njihovo oštećenje, primjenjujući pristup zasnovan na ljudskim pravima. Razvoj servisa podrške treba da bude usmjeren na osobu, da vodi računa o uzrastu i rodu i da bude prikladan u kulturološkom smislu.

60. Države potpisnice treba da zabrane i spriječe da treća lica nametnu praktične ili proceduralne barijere za samostalni život i uključenost u zajednicu tako što će, na primjer, osigurati servise u skladu sa samostalnim životom i životom u zajednici, i da osobama s invaliditetom ne bude uskraćena mogućnost da iznajme smještaj ili da budu u nepovoljnom položaju na tržištu nekretnina.

J. Član 23 o poštovanju doma i porodice

61. Osobe s invaliditetom se često suočavaju s diskriminacijom prilikom ostvarivanja prava na sklapanje braka ili roditeljskih, odnosno porodičnih prava, zbog diskriminatornih zakona i politika, kao i administrativnih mjera. Roditelji s invaliditetom se često smatraju nepogodnim ili nesposobnim da se staraju o svojoj djeci. Razdvajanje djeteta od roditelja zbog invaliditeta djece, roditelja ili i jednih i drugih predstavlja diskriminaciju i kršenje člana 23.

62. Smještanje djece u institucije zbog njihovog oštećenja takođe predstavlja oblik diskriminacije

koji je zabranjen članom 23 (5) Konvencije. Države potpisnice moraju da osiguraju da roditelji s invaliditetom i roditelji djece s invaliditetom dobiju neophodnu podršku u zajednici kako bi se mogli starati o svojoj djeci.

K. Član 24 o obrazovanju

63. Nemogućnost pojedinih država potpisnica da učenicima i studentima s invaliditetom – uključujući učenike i studente s vidljivim i nevidljivim invaliditetom i one koji doživljavaju višestruke oblike diskriminacije ili interseksijske diskriminacije – obezbijede ravnopravan pristup redovnoj školi s inkluzivnim i kvalitetnim obrazovanjem je diskriminatorna, suprotna ciljevima Konvencije i u direktnom sukobu sa članovima 5 i 24. Član 5 (1) je povezan sa članom 24 i od država potpisnica zahtijeva da ukinu sve oblike diskriminatornih barijera, uključujući pravne i socijalne barijere, za inkluzivno obrazovanje.

64. Segregirani modeli obrazovanja, koji isključuju učenike s invaliditetom iz redovnog i inkluzivnog obrazovanja po osnovu invaliditeta, suprotni su članovima 5 (2) i 24 (1) (a) Konvencije. Član 5 (3) od država potpisnica zahtijeva da preduzmu sve odgovarajuće korake kako bi osigurale pružanje razumnih adaptacija. To pravo za osobe s invaliditetom je učvršćeno u članu 24 (2) (b), koji zahtijeva od država potpisnica da obezbijede inkluzivno obrazovanje za osobe s invaliditetom na ravnopravnim osnovima s drugima u zajednicama u kojima žive. Taj cilj se može postići obezbjeđivanjem razumnih adaptacija u skladu s iskazanim potrebama pojedinca, u skladu sa članom 24 (2) (c) i razvijanjem novih i inkluzivnih okruženja u skladu s univerzalnim dizajnom. Standardizovani sistemi ocjenjivanja, uključujući prijemne ispite koji direktno ili indirektno isključuju studente s invaliditetom, su diskriminatorni i suprotni članovima 5 i 24. Obaveze država potpisnica prevazilaze granice škole. Države potpisnice moraju da osiguraju da je školski prevoz obezbijeđen za sve učenike s invaliditetom tamo gdje su mogućnosti prevoza ograničene socijalnim ili ekonomskim preprekama.

65. Da bi se osigurala ravnopravnost i nediskriminacija djece s oštećenjem sluha u obrazovnom okruženju, mora im se obezbijediti okruženje za učenje znakovnog jezika u kojem će biti s vršnjacima s oštećenjem sluha i odraslim s oštećenjem sluha kao uzorima. Nedostatak stručnosti nastavnika koji rade s djecom oštećenog sluha za upotrebu znakovnog jezika i nepristupačno školsko okruženje isključuju djecu s oštećenjem sluha i zbog toga se smatraju diskriminatornim. Komitet poziva države potpisnice da se rukovode Opštim komentarom Komiteta br. 4 (iz 2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje prilikom sprovođenja mjera za ispunjavanje njihovih obaveza iz članova 5 i 24.

L. Član 25 o zdravstvenoj zaštiti

66. Prema članovima 5 i 25 Konvencije, države potpisnice moraju da zabrane i spriječe diskriminatorno uskraćivanje zdravstvenih usluga osobama s invaliditetom i da obezbijede zdravstvene usluge prilagođene rodu tih osoba, uključujući i njihovo pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje. Države potpisnice takođe moraju da se pozabave oblicima diskriminacije koji narušavaju pravo osoba s invaliditetom, odnosno onemogućavaju njihovo pravo na zdravlje, kršenjem prava na pružanje zdravstvenih usluga na osnovu slobodnog i informisanog pristanka^[15], ili koji objekte odnosno informacije čine nepristupačnim^[16].

¹⁵ Vidjeti Opšti komentar br. 1, paragraf 41.

¹⁶ Vidjeti Opšti komentar br. 2, paragraf 40.

M. Član 27 o radu i zapošljavanju

67. Da bi se ostvarila de facto ravnopravnost u skladu s Konvencijom, države potpisnice moraju da osiguraju da ne postoji nikakva diskriminacija po osnovu invaliditeta u vezi s radom i zapošljavanjem¹⁷. Da bi se obezbijedile razumne adaptacije predviđene u članu 5 (3) i ostvarila ili ubrzala de facto ravnopravnost u radnoj sredini predviđena u članu 5 (4), države potpisnice treba:

- (a) da olakšaju prelaz iz segregiranog radnog okruženja za osobe s invaliditetom i da podrže njihovo angažovanje na otvorenom tržištu rada, a u međuvremenu takođe da osiguraju neposrednu primjenjivost radnih prava u tim okruženjima;
- (b) da promovišu pravo na zapošljavanje uz podršku, uključujući i pravo na asistenciju u radu, programe obuke na radu i sticanja stručnih kvalifikacija; da zaštite prava radnika s invaliditetom i da osiguraju pravo na slobodan izbor zaposlenja;
- (c) da osiguraju da osobe s invaliditetom dobijaju bar minimalnu zaradu i da ne izgube nadoknade za invaliditet kada počnu da rade;
- (d) da izričito prepoznaju uskraćivanje razumnih adaptacija kao diskriminaciju i da zabrane višestruku i interseksijsku diskriminaciju i uznemiravanje;
- (e) da osiguraju pravilan prelaz u i izvan zaposlenja osobama s invaliditetom, na nediskriminatoran način. Države potpisnice imaju obavezu da obezbijede ravnopravan i djelotvoran pristup beneficijama i pravima kao što su penzionisanje ili nadoknada u slučaju nezaposlenosti. Ova prava ne smiju da budu prekršena isključivanjem iz zapošljavanja, čime se dodatno pogoršava situacija isključenosti;
- (f) da promovišu rad u inkluzivnom, pristupačnom, bezbjednom i zdravom radnom okruženju i u javnom i u privatnom sektoru;
- (g) da obezbijede da osobe s invaliditetom uživaju u ravnopravnim mogućnostima u vezi s napredovanjem u karijeri putem redovnih sastanaka za procjenu s njihovim nadređenima i definisanjem ciljeva koje treba postići, kao sastavnog dijela sveobuhvatne strategije;
- (h) da osiguraju pristup obuci, prekvalifikaciji i obrazovanju, uključujući stručno osposobljavanje i izgradnju kapaciteta za zaposlene s invaliditetom, i da obezbijede obuku o zapošljavanju osoba s invaliditetom i razumnim adaptacijama za poslodavce, reprezentativne organizacije zaposlenih i poslodavaca, sindikate i nadležne organe;
- (i) da se usmjere na opšte primjenjive mjere za zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu za osobe s invaliditetom, uključujući propise o zaštiti i zdravlju na radu koji su nediskriminatorni i uključuju osobe s invaliditetom;
- (j) da prepoznaju pravo osoba s invaliditetom na pristup sindikatima i radničkim udruženjima.

N. Član 28 o adekvatnom životnom standardu i socijalnoj zaštiti

68. Kao što je navedeno u paragrafu 59 Opšteg komentara br. 3 Komiteta, siromaštvo je istovremeno otežavajući faktor i rezultat višestruke diskriminacije. Nemogućnost ostvarivanja prava osoba s invaliditetom na adekvatan životni standard za njih i njihove porodice je u suprotnosti s ciljevima Konvencije. Ova nemogućnost je posebno zabrinjavajuća u vezi s osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu ili oskudici. Da bi dostigle adekvatan životni standard uporediv sa životnim standardom ostalih osoba, osobe s invaliditetom obično imaju dodatne troškove. Ovo predstavlja posebnu nepovoljnost za djecu ili starije žene s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici. Države potpisnice treba da preduzmu djelotvorne mjere kako bi

17 Vidjeti Konvenciju o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje) Međunarodne organizacije rada, iz 1958. (br. 111), i Konvenciju o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osobe s invaliditetom), iz 1983. (br. 159).

se osobama s invaliditetom omogućilo pokrivanje dodatnih troškova u vezi s invaliditetom. Države potpisnice moraju bez odlaganja da preduzmu korake kako bi osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici obezbijedile osnovni minimum u smislu odgovarajuće hrane, odjeće i stanovanja^[18].

69. U vezi sa socijalnom zaštitom, države potpisnice takođe moraju da uspostave osnovni prag zaštite.

O. Član 29 o učešću u političkom i javnom životu

70. Isključivanje iz izbornih procesa i ostalih vidova učešća u političkom životu česti su primjeri diskriminacije po osnovu invaliditeta. Oni su često u bliskoj vezi s uskraćivanjem ili ograničavanjem poslovne sposobnosti. Države potpisnice treba da nastoje da ostvare sljedeće ciljeve:

(a) da sprovedu reformu zakona, politika i propisa koji sistematično isključuju osobe s invaliditetom iz glasanja/kandidature na izborima;

(b) da osiguraju da izborni proces bude pristupačan svim osobama s invaliditetom, prije, tokom i poslije izbora;

(c) da obezbijede razumne adaptacije pojedincima s invaliditetom i da podrže mjere zasnovane na individualnim zahtjevima osoba s invaliditetom u vezi s učešćem u političkom i javnom životu;

(d) da podrže i angažuju se s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom u procesu političkog učešća na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, konsultujući se s tim organizacijama o pitanjima koja se direktno odnose na osobe s invaliditetom;

(e) da stvore informacione sisteme i legislativu koji omogućavaju kontinuirano političko učešće osoba s invaliditetom, uključujući i u periodima između izbora.

P. Član 31 o statistici i prikupljanju podataka

71. Prikupljanje i analiza podataka su neophodne mjere za praćenje antidiskriminatornih politika i zakona. Države potpisnice treba da prikupe i analiziraju podatke koji moraju biti klasifikovani na osnovu invaliditeta i prema intersekcijskim kategorijama. Prikupljeni podaci treba da pruže informacije o svim oblicima diskriminacije. Prikupljeni podaci treba da budu široki i da pokriju statistiku, narative i ostale oblike podataka, kao što su indikatori za procjenu sprovođenja i za monitoring napretka i djelotvornosti novih ili postojećih inicijativa i politika. Indikatori koji uključuju osobe s invaliditetom moraju se razviti i koristiti na način dosljedan s Agendom za održivi razvoj do 2030. Osmišljavanje, prikupljanje i analiza podataka treba da budu participativni, tj. da se sprovode u bliskoj i suštinskoj saradnji s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući djecu. Ljudi koji žive u zatvorenim mjestima kao što su ustanove ili psihijatrijske bolnice, često nijesu obuhvaćeni istraživanjima i studijama koje prikupljaju podatke, pa treba da budu sistematski uključeni u te studije.

Q. Član 32 o međunarodnoj saradnji

72. Svi naponi u vezi s međunarodnom saradnjom, uključujući i Agendu za održivi razvoj do 2030, moraju da obuhvate i da budu pristupačni osobama s invaliditetom, kao i da se rukovode Konvencijom. Države potpisnice moraju da razviju okvire za monitoring s pokazateljima ljudskih prava i konkretna mjerila i ciljeve za svaki indikator, u skladu s ciljem br. 10 Ciljeva održivog

18 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Opšti komentar br. 3 (iz 1990) o prirodi obaveza država potpisnica, paragraf 10.

razvoja. Cjelokupna međunarodna saradnja mora da ima za cilj unapređenje nediskriminatorne legislative i politika koje teže punoj uključenosti u skladu s Konvencijom i Agendom za održivi razvoj do 2030, kao i ostalim povezanim međunarodnim okvirima ljudskih prava.

VIII Sprovođenje na nacionalnom nivou

73. U svijetlu gore navedenog normativnog sadržaja i obaveza, države potpisnice treba da preduzmu sljedeće korake kako bi osigurale potpunu primjenu člana 5 Konvencije:

(a) sprovesti studije o usklađivanju nacionalne legislative i praksi s Konvencijom, staviti van snage diskriminatorne zakone i propise koji nijesu u skladu s Konvencijom i izmijeniti ili ukinuti običaje i prakse koji su diskriminatorni prema osobama s invaliditetom;

(b) razvijati antidiskriminatorne zakone ukoliko ne postoje i usvojiti antidiskriminatorne zakone koji uključuju osobe s invaliditetom, imaju širok lični i materijalni obim i obezbjeđuju djelotvorne pravne lijekove. Ti zakoni mogu da budu djelotvorni samo ako su zasnovani na definiciji invaliditeta koja obuhvata sve koji imaju dugotrajna fizička, psiho-socijalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, a treba da obuhvate prošli, sadašnji, budući i pretpostavljeni invaliditet, kao i osobe povezane s osobama s invaliditetom. Osobe koje su žrtve diskriminacije po osnovu invaliditeta i traže pravnu zaštitu ne treba da budu opterećene dokazivanjem da imaju „dovoljan invaliditet“ kako bi iskoristile zakonsku zaštitu. Antidiskriminatorni zakon koji obuhvata osobe s invaliditetom pokušava da stavi van zakona i spriječi akt diskriminacije umjesto da definiše zaštićenu ciljnu grupu. U tom smislu, široka definicija invaliditeta zasnovana na vrsti oštećenja je u skladu s Konvencijom;

(c) osigurati da se nediskriminatorno zakonodavstvo proširi i na privatnu i javnu sferu, da obuhvati oblasti kao što su obrazovanje, zapošljavanje, robe i usluge i da se bavi diskriminacijom po osnovu invaliditeta, kao što su segregirano obrazovanje, institucionalizacija, uskraćivanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti, prinudno liječenje u vezi s mentalnim zdravljem, uskraćivanje uputstava na znakovnom jeziku i stručnog tumačenja za znakovni jezik i uskraćivanje Brajevog pisma ili drugih alternativnih i augmentativnih metoda, sredstava i formata komunikacije;

(d) promovisati punu inkluziju u usluge za redovno zapošljavanje i stručno osposobljavanje, uključujući i one koje promovišu preduzetništvo i podržavaju uspostavljanje kooperativa i ostalih vidova socijalne ekonomije;

(e) osigurati da zaštićena osoba s invaliditetom od diskriminacije ima isti standard kao i za ostale socijalne grupe;

(f) razviti i sprovesti programe jačanja znanja i izgradnje kapaciteta, uključujući i obuku državnih organa i neformalne privrede, kako bi se garantovala usklađenost s Konvencijom. Podizanje svijesti i izgradnju kapaciteta treba razvijati i primjenjivati uz suštinsko učešće osoba s invaliditetom i organizacija koje predstavljaju širok spektar različitih osoba s invaliditetom; ovo su istovremeno ključne komponente za uspostavljanje kulture tolerancije i raznolikosti, koja je temelj za zakon i politiku o zabrani diskriminacije;

(g) vršiti monitoring broja tužbi zbog diskriminacije po osnovu invaliditeta u odnosu na ukupan broj tužbi zbog diskriminacije, klasifikovan prema polu, uzrastu, prepoznatim barijerama i sektoru u kojem se navodna diskriminacija dogodila, i obezbijediti informacije o slučajevima koji su riješeni vansudski, na sudu i onih u kojima je donijeta presuda, kao i o broju presuda čiji su rezultat bile naknada ili sankcije;

(h) uspostaviti pristupačne i djelotvorne mehanizme za obeštećenje i obezbijediti pristup pravdi na ravnopravnim osnovama s drugima za žrtve diskriminacije zasnovane na invaliditetu. Ovo obuhvata pristup svih osoba s invaliditetom djelotvornim sudskim, odnosno administrativnim postupcima, uključujući djelotvorne i pristupačne žalbene mehanizme i odgovarajuću i – tamo gdje je primjenjivo i u skladu sa zakonskim provjerama sredstava i mjerila – priuštivu i kvalitetnu pravnu pomoć. Države potpisnice treba da intervenišu djelotvorno i blagovremeno u slučaju radnji ili propusta javnih i privatnih aktera koji krše pravo na ravnopravnost i nediskriminaciju pojedinaca s

invaliditetom, grupe osoba s invaliditetom i grupa osoba s invaliditetom, kako u vezi s građanskim i političkim pravima, tako i ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Prepoznavanje mogućnosti zajedničkog podnošenja kolektivnih tužbi i drugih pravnih lijekova u ime većeg broja diskriminiranih lica mogu značajno da doprinesu djelotvornom garantovanju pristupa pravdi u situacijama koje utiču na grupe osoba s invaliditetom;

(i) uključiti u nacionalni zakon o zabrani diskriminacije zaštitu pojedinaca od štetnog tretmana ili štetnih posljedica kao reakcije na žalbe ili na postupke kojima se želi obezbijediti usklađenost s odredbama o ravnopravnosti. Antidiskriminatorna legislativa takođe treba da osigura da žrtve diskriminacije ne budu neprimjereno spriječene da dobiju obeštećenje ili da ponovo ne postanu žrtve diskriminacije. Proceduralna pravila treba da prenesu teret dokazivanja u građanskim postupcima sa tužioca na tuženog u slučajevima gdje postoje činjenice iz kojih se može pretpostaviti da se dogodila diskriminacija;

(j) razviti u bliskim konsultacijama s organizacijama osoba s invaliditetom, nacionalnim institucijama za ljudska prava i ostalim relevantnim zainteresovanim stranama, kao što su tijela zadužena za ravnopravnost, politiku i strategiju ravnopravnosti, koje su inkluzivne i pristupačne za sve osobe s invaliditetom;

(k) povećati nivo znanja o obimu, sadržaju i praktičnim posljedicama prava na nediskriminaciju i ravnopravnost svih osoba s invaliditetom u svim segmentima društva, uključujući i podizanje nivoa znanja državnih službenika u svim ograncima vlade i u okviru privatnog sektora;

(l) usvojiti odgovarajuće mjere za redovni i sveobuhvatni monitoring inkluzivne ravnopravnosti. Ovo podrazumijeva prikupljanje i analizu razvrstanih podataka o situaciji osoba s invaliditetom;

(m) osigurati da nacionalni mehanizmi za monitoring prema članu 33 Konvencije budu nezavisni, da efikasno uključuju reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom i da imaju adekvatne resurse da se pozabave diskriminacijom osoba s invaliditetom;

(n) obezbijediti posebnu zaštitu i sprovesti detaljno istraživanje radi sprečavanja i eliminisanja nasilja, eksploatacije i zlostavljanja, odnosno povreda tjelesnog integriteta koje doživljavaju samo ili nesrazmjerno osobe s invaliditetom;

(o) usvojiti specifične mjere u cilju ostvarivanja inkluzivne ravnopravnosti, pogotovo za osobe s invaliditetom koje doživljavaju interseksijsku diskriminaciju, kao što su žene, djevojčice, djeca, starije osobe i osobe s invaliditetom iz autohtonih zajednica;

(p) države potpisnice koje primaju veliki broj azilanata, izbjeglica ili migranata treba da uvedu zvanične, zakonski definisane procedure kako bi osobama s invaliditetom, uključujući žene i djecu s invaliditetom i osobama s psihosocijalnim i intelektualnim invaliditetom, osigurale pristupačnost objekata za prijem i ostalih okruženja. Države potpisnice moraju da osiguraju da psihosocijalno i pravno savjetovanje, podrška i rehabilitacija budu obezbijeđeni za osobe s invaliditetom i da servisi zaštite budu prilagođeni invaliditetu, uzrastu, rodu i kulturološkom aspektu.

